

Ligeti Dávid:

Nagodba: élt 50 évet. A horvát–magyar kiegyezés rendszerének vége 1918-ban

1918. október 29-én a horvát szabor kimondta Horvátország elszakadását a Magyar Királyságtól.¹ Az országgyűlés, amely ekkor szerb, bosnyák és szlovén képviselőkkel is kiegészült, egy 825 éves államközi kapcsolatot szakított meg véglegesen. Közvetlen módon azonban az ötven évvel korábban ratifikált, 1868. évi XXX. törvényt tette semmissé, amely a horvát–magyar kiegyezés – korabeli kifejezéssel kiegyenlítés – kereteit szabályozta. A Nagodbának is nevezett szabályozás így a szó eredeti értelmében vett jubileumán ért véget 1918 őszén. Ekként kettős évfordulóra emlékezhetünk 2018-ban. Jelen tanulmányban e folyamatot tekintem át; döntően azt a szempontot követve, hogy mennyire volt fontos a Nagodba a magyarok számára?

Szeparatista törekvések

A horvát elszakadás gondolata már a horvát–magyar kiegyezés megkötésekor izgatta mindkét fél politikai elitjét; ebben döntő szerepe volt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeinek, és különösen Jellačić horvát bán 1848-as őszi hadjáratának.

A horvát szeparatista törekvéseket három nagyobb csoportra oszthatjuk. Az ún. nagyhorvát ideológia – Ante Starčević (1823–1896)² és Eugen Kvaternik (1825–1871) programja egy Macedóniától egészen a német nyelvterületig terjedő nagyhorvát állam képét vázolta fel; később ezt finomítva a bolgár területekről lemondott. Az 1860-as évek elején született új nemzetpolitikai „nagyhorvát”, pánhorvát program elutasította az ausztroszlavizmust, a trializmust, valamint a Monarchia esetleges föderalizálását. Ugyancsak elutasította a pánszlávizmust, a délszláv népek közösségét és tagadta a szerbek és a szlovének (hegyi horvátok) nemzeti létezését.

A jugoszláv ideológia legfontosabb képviselője Ljudevit Gaj (1809–1872) volt. Konceptiója szerint mivel Horvátország erős és tőle nagyobb nemzetekkel szomszédos, ezért identitásának megvédését a délszláv népek egyesülésével tudja megoldani.³

Josip Juraj Strossmayer (1815–1905) kezdetben ausztroszláv politikát folytatott, majd ezzel szakítva a pánszlávizmus útjára lépve 1879-ben felvázolta a délszláv nemzetek egységesülését, de ebbe ő bevonta volna a bolgárokat is.⁴ A későbbi Jugoszlávia eszméje horvát földön fogant meg, és az idézett politikusok voltak ennek az első komolyabb teoretikusai. Utólagos ismereteink birtokában kijelenthető, hogy a sors iróniája volt ez: a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban bekövetkező, horvát identitás gyengülése, illetve a Nagodba révén élvezett autonómia megszüntetését Zágrábban alapozták meg.⁵ Deák Ferenc szinte prófétai módon jövendölte meg e veszélyt, amikor a Nagodba megkötésének évében 1868-ban kijelentette: „Tudom, hogy Horvátországban valamifajta délszláv birodalomról álmodoznak. [...] Ha ez valaha megvalósul, annak központja nem Zágráb, hanem Belgrád lesz.”⁶

A Nagodba válságai

¹ MAJOR Nándor: Jugoszlávia létrejötte. *Múltunk*, 2004/1, 111. (a továbbiakban: MAJOR, 2004.)

² STARČEVIĆ, Ante: A horvát nemzeti ébredés meghatározó alakja, aki elsőként fogalmazta meg az önálló horvát állam igényét. STALLAERTS, Robert: *Historical Dictionary of Croatia*. Lanham–Toronto–Plymouth, Scarecrow, 2010. 300–301. (a továbbiakban: STALLAERTS, 2010.) Eugen Kvaternik (1825–1871) Starčević legfontosabb munkatársa volt, a horvát Jogpárt megalapítója. Uo. 193.

³ Uo. 132–134. Gaj volt az ún. illír mozgalom vezető politikusa.

⁴ Uo. 303. A horvát tudományos intézményrendszer létrehozója, đakovói püspök.

⁵ GROSS, Mirjana: *Die Anfänge des modernen Kroatien*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1993. 270.

⁶ SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, Mundus, 2011. 476. (a továbbiakban: SOKCSEVITS, 2011.) RÓZSA-FLORES Eduardo: *Balkáni baedekker. Kapu*. 1999/1. 44.

A horvát–magyar kiegyezés rendszerét fennállásának 50 éve alatt többször rázta meg súlyos krízis. A legkritikusabb esztendők 1871, 1883, 1895, 1903, valamint 1912–13 voltak.⁷ 1871-ben került sor a Kvaternik vezette rakovicai felkelésre: a politikus megkísérelte kivívni a független Horvátországot, de a lázadást – amelynek volumene szinte jelentéktelen volt – három nap alatt leverték.⁸ Maga Kvaternik az életével fizetett azért, hogy kikiáltotta a független Horvátországot. A későbbi magyarellenes villongások során világossá vált, hogy a horvát nacionalizmus csak kényszerűségből fogadta el a Nagodbát, és a horvát társadalom zöme nem kívánja fenntartani a közel 800 éves társországi viszonyt a Magyar Királysággal. Különösen éles tiltakozást jelentett 1895 októberében egy Zágrábban történt incidens: I. Ferenc József és Bánffy Dezső magyar királyi miniszterelnök a horvát fővárosban tett látogatásakor, amelynek indoka a horvát Nemzeti Színház átadása volt, magyarellenes zavargás tört ki.⁹

A válságnak voltak egyéb tünetei is. A Nagodba által biztosított, a magyar Országgyűlésben való horvát parlamenti jelenlétről így írt Mikszáth Kálmán: „Hátul a karzat alatt, külön fészkekre osztva ülnek a hadakozó szászok és horvátok. Mit mondjunk az utóbbiakról? Azt, hogy egy horvát, két horvát, három horvát, – negyven horvát. És ezzel minden ki van merítve.”¹⁰ Pesty Frigyes pedig 1883-ban kijelentette: „Magyarország függetlensége minden programban addig üres szó, míg a föderalizmus utolsó vára a Dráván túl el nem esik”,¹¹ vagyis a horvát–magyar kiegyezés rendszerében a Magyar Királyságot veszélyeztető tényezőt látott. Hasonló szellemben nyilatkozott Bartha Miklós is 1912-ben: „Minél több kiegyezés, annál több gyűlölködés [...] Sok kötelék fűz bennünket Horvátországhoz, mindazonáltal Horvátország nem tartozik hozzánk. Sem a posta, sem a vasút, sem a honvédség nem hozott létre érzelmi közösséget közöttünk [...] Köztünk és Horvátország között a lelki távolság olyan nagy, hogy mi sokkal inkább vagyunk osztrákok, mint amennyire a horvátok magyarok.”¹²

Lukács László miniszterelnök pedig 1912 áprilisában kijelentette: „Ez alkalommal [...] a Magyarország és Horvátország közötti viszonytal kívánok foglalkozni, amely a mi belügyünk. Akárki, aki törvényes bázison akar állni, [...] csak az 1868. évi XXX. törvénycikkre helyezkedhet, mely konstatálja, hogy Horvát-Szlavónországok mind jogilag, mind tetteleg Szent István koronájához tartoznak.”¹³ Mindennek megfelelően a magyar képviselőházban mindennapos ügygévált a horvát kérdés, illetve a horvát helyzet. A felszólalásokból kitűnt, hogy a magyarok tisztában voltak azzal: a Nagodba egy ingatag lábakon álló konstrukció. Jól látható az is, hogy a horvát–magyar viszonyt – hasonlóan az osztrák–magyar rendszerhez – túlságosan a közjogi kérdés uralta, és a jogi konstrukciónak a világa határozta meg a politikai döntéshozóknak is a nézetrendszerét. Lukács kijelentése magyar részről megmutatta, hogy csak az 1868. évi XXX. törvénycikk, vagyis a Nagodba alapján lehet egyezkedni e viszonyok rendezésében, továbbá teljesen kizárta annak lehetőségét, hogy osztrák részről valamiféle beavatkozás történjék ebbe a relációba.

A magyar–horvát kapcsolatokat tovább rontotta Bosznia–Hercegovina 1908. évi annexiója, vagyis az a tény, hogy osztrák–magyar közös igazgatás alá került a terület. A horvátok úgy vélték, hogy a történeti érvrendszer mentén Horvátországhoz kellett volna csatolni a két tartományt. Az annexió hatására – az 1905. évi magyar helyzethez hasonlóan – Horvátországban is egy olyan politikai mozgalom lépett színre, amely alapvetően utasította el a dualista rendszert. Az osztrák–magyar kiegyenlítés, nemcsak a Nagodba létrejöttében mutat párhuzamot, hanem rendszerük

⁷ SOKCSEVITS, 2011. 392–396, 415–417, 433–437.

⁸ SOKCSEVITS Dénes: A horvát Jogpárt nemzeti ideológiája. *Limes*, 2005/4, 56.

⁹ Ifj. BERTÉNYI Iván: Magyar–horvát közjogi és politikai viták a századfordulón. Bánffy Dezső intrikái Khuen-Héderváry Károly horvát bán ellen. In: Főszerk. FODOR Pál, SOKCSEVITS Dénes: *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai: Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. Budapest, MTA, 2015. 49. (a továbbiakban: FODOR–SOKCSEVITS, 2015.)

¹⁰ MIKSZÁTH Kálmán: *A Tisztelt Ház*. Budapest, Révai, 1926. 43–44.

¹¹ VERMES Gábor: A délszláv törekvések és a magyar nacionalizmus. *Aetas*, 1994/2, 208. (a továbbiakban: VERMES, 1994)

¹² VERMES, 1994. 209.

¹³ Uo. 215.

működésében is, amely az egész dualizmus időszakát végigkísérte. 1905-ben a magyar Függetlenségi Párt győzelme is az osztrák–magyar kiegyezés rendszerének felbomlásával fenyegetett, és a stabilizálást az uralkodó személyes intervenciója teremtette meg. Ez érvényesült három évvel később Horvátország esetében is, amikor felfüggesztették a – Nagodba biztosította – horvát alkotmányt, és közvetlen magyar állami irányítás jött létre. Mindezek tükrében érthető, hogy az 1912–13. évi Balkán-háborúk ismét megerősítették a horvát szeparatista törekvéseket.